

תולדות עם ישראל

לבתי ספר עצמאיים

הוראות

א. משך הבחינה: שתיים וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.

פרק ראשון	–	שאלות תלויות קטע	–	(26x1)	–	26 נקודות
פרק שני	–	שאלות נושאים – סוגיות נבחרות בתולדות עם ישראל	–	(18x3)	–	54 נקודות
פרק שלישי	–	שאלות קצרות על מושגים מתוכנית הלימודים כולה	–	(5x4)	–	20 נקודות
						סך הכול
						100 נקודות

ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.

ד. הוראות מיוחדות: אין.

יש לכתוב במחברת הבחינה בלבד. יש לרשום "טיוטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה.
כתיבת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

השאלות בשאלון זה מנוסחות בלשון רבים, אף על פי כן על כל תלמידה וכל תלמיד להשיב עליהן באופן אישי.

בהצלחה!

השאלות

פרק ראשון (26 נקודות)

ענו על אחת מן השאלות 1-2. בשאלה שבחרתם ענו על כל הסעיפים (26 נקודות).

1. המצב הרוחני במושבות ומסע הרבנים

לפניכם שלושה קטעים העוסקים במסע הרבנים למושבות (בשנת תרס"ד). קראו את הקטעים וענו על הסעיפים שאחריהם.

קטע א

רוב העולים בעליות הראשונות היו שומרי מסורת, אך הם עמדו אין אונים נגד רוח הכפירה וההתכחשות ששררה בין המורים והמחנכים של אותה תקופה. הקבוצה האינטלקטואלית שהנחתה והדריכה בהשראתה ובכוח השכלתה את היישוב החדש, הרסה את הגשרים עם בית אבא ברוסיה או בפולניה, וסבלה מתסביך בכל מה שקשור עם הדת ובכל מה שריח של מסורת נדף ממנו. קבוצות כחש אלו מצאו גיבוי ומשענת איתנה בפקידי הברון שהיו חניכי התרבות האירופית המתנכרת. בתי הספר במושבות הברון באותה עת היו מעורטלים מכל ריח של תורה וממושג כלשהו על הדת או המסורת, ואילו האיכרים העניים, שהיו נתונים לחסדם של פקידי הברון, נאלצו להיכנע ולשלוח את ילדיהם לבתי ספר אלה.

(מעובד על פי ש"ז זוננפלד, **האיש על החומה**, עמ' 258)

קטע ב

בכ"ח באייר תרס"ד הגיע הרב קוק ליפו, וכבר לאחר כמה שבועות הוא קיבל על עצמו להוביל מסע רבנים אל המתיישבים בקולוניות [מושבות] ראשון לציון, נס ציונה, רחובות, עקרון וגדרה.

המטרה של מסע הרבנים למושבות החדשות בארץ-ישראל, שאת חלקן ייסדו חלוצי העלייה השנייה שלא היו שומרי תורה ומצוות, הייתה לעורר לקירוב לבבות בין היישוב הישן ליישוב החדש, ולקרב את החלוצים עד כמה שאפשר למסורת ישראל סבא, בנושאי חינוך הילדים, כשרות, שמירת השבת ועוד, עקב מצבם הדתי הירוד של החלוצים.

חורף כבד בעמק יזרעאל. חושך, ענן וערפל. ארובות השמיים נפתחו. הסוסים מושכים בכבדות את פרסותיהם מתוך הבוץ הטובעני, והעגלה שוקעת לאיטה. הרב בנימין הורוביץ מחשב בראשו כמה זמן יידרש להם לשוב אל התחנה הקודמת, עד יעבור זעם; הוא מתלחש עם הרב יעקב משה חרל"פ, המחריש, משתאה. עיניו בעיני רבו הגדול, הרושפות אש, אור חוזר מהבזקי הברקים. "אות משמיים", חולפת מחשבה מהוססת בליבו של הרב יוסף חיים זוננפלד, והוא שולח מבט ארוך אל הרב קוק, ממובילי המסע. כל הירידה הזאת אל השפלה ואל העמק, כל היציאה מקרתא דשופריא, עיר האלוקים - קשה הייתה לו מלכתחילה. [...] לא בקלות נענה להזמנת הרב מיפו לצאת למסע המושבות, שיסודתו בהררי קודש: לנסות להציל את מורשת ישראל סבא, שלא תיכרת כליל מפיהם ומאורחות חייהם של החלוצים.

ההתבטאויות שהוטחו בפניהם פומבית, לא פעם ולא פעמיים, היו לעיתים בוטות ומתריסות. אחדים ממנהיגי המושבות, ובדרך כלל דווקא הדמויות האינטלקטואליות יותר, התעמתו עם הרבנים בלא כחל וסרק, בחוסר מידה מינימלית של נימוסי דרך ארץ. אף זאת צריך לזכור שהדבר לא הרתיע את חברי המשלחת מהמשך דרכם; יתרה מזאת, הם לא טמנו ידם בצלחת ובהחלט השיבו מנה אחת אפיים, דבר דבור על אופניו, גם אם "בנחת רוח, בשפה ברורה ובנעימה". כל שאלה זכתה לתשובה, כל תובנה - גם הביקורתית ביותר - זכתה להתייחסות ולמענה.

(מעובד על פי **מגד ירחים**, 171, כסלו תשע"ד)

(שימו לב: קטע ג וסעיפי השאלה בעמוד הבא.)

קטע ג

איני יכול להעלות על הכתב את גודל ההשפעה שהשפיעה נסיעת רבנים זו בכל ארץ־ישראל, ומה אספר כי בכל מקום בואנו היו עושים כעין יום טוב עד שהיו כולם בטלים ממלאכתם והיו אומרים מי ייתן והיה לנו ביקור רבנים כגון זה לכל הפחות פעם אחת בשנה, כי ראיית פני הרבנים בלבד עשתה עליהם רושם בל יימחה. ועוד שנתגבר בזה כוחם של חרדי המושבות וירדה השפעתם של החופשיים בראותם כבוד מלכים זה שחלקו לרבנים, כי עד אז היו רואים רק איך שמכבדים למנהלים ודוקטורים שהיו באים אליהם לעיתים, וגם שהיו מלאים התפעלות מדרשות הרבנים אשר לא יסולאו בפז נגד החינוך החופשי וחילול שבת ובעניין טהרת המשפחה והפרשת תרומות ומעשרות וכו'.

אשרי עין ראתה כל אלה!

(מעובד על פי הרב ב"צ יאדלר, **בטוב ירושלים**, נצח, תשכ"ז, עמ' קסו)

- א.** על פי מה שלמדתם, הציגו שניים מן הגורמים למצב הרוחני במושבות שמתואר בקטע א. (8 נקודות)
- ב.** על פי הקטעים, הציגו שניים מן הקשיים שהיו לרבנים במסעם, והסבירו כיצד התמודדו הרבנים עם אחד מן הקשיים האלה. (10 נקודות)
- ג.** על פי הקטעים ועל פי מה שלמדתם, כתבו שתי תוצאות של "מסע הרבנים". (8 נקודות)

2. הגירת יהודי גרמניה ערב מלחמת העולם השנייה

לפניכם קטע שעוסק בהגירת יהודי גרמניה לאחר עליית הנאצים לשלטון. קראו את הקטע וענו על הסעיפים שאחריו. יהודי גרמניה הגיבו על המדיניות הנאצית בכמה דרכים. לנוכח הנסיבות החליטו רבים להגר מהמדינה, אך היו שהאמינו, מתוך נאמנות למולדת הגרמנית, כי הסערה תחלוף, כפי שהיה בעבר בעת גילויי אנטישמיות; הם התקשו להאמין שבארץ תרבותית כמו גרמניה תימשך הזוועה לאורך זמן. מאחר שהמדיניות הנאצית כלפי היהודים לא הייתה עקבית, התקשו חלק מהיהודים להבין את הצפוי להם בעתיד.

הציבור היהודי בגרמניה נגמל, או התפכח, משתי הנחות שהיו מקובלות גם על רואי השחורות ומחשבי הקיצים שבקרב היהדות הגרמנית בשנים הראשונות שלאחר תפיסת השלטון על ידי הנאצים. ההנחה הראשונה הייתה שבטיפולו ב"שאלה היהודית" המשטר לא יזדקק לאמצעים אלימים וחסרי תקדים באופיים - שהמערכה האנטי־יהודית, חסרת רחמים ומעצורים ככל שתהיה, תתנהל בעיקרה באמצעים חוקיים. האמונה הזו נשענה, בין השאר, על הצהרות והבטחות מפורשות של ראשי המשטר: "יהיה אשר יהיה, השלום והסדר יובטחו ליהודים". ההנחה השנייה הייתה שגם אם נגזרה על הקהילה היהודית בגרמניה גזרת חיסול, הרי מדובר בתהליך הדרגתי שישתרע על פני שנים אחדות. ההערכה של המוסדות היהודיים בגרמניה בשנים ההן - 1934-1936 - הייתה: "לא פחדנו שמי שלא יוצא עכשיו לא יוכל לצאת". הנחות אלו נופצו לרסיסים בפוגרום ליל הבדולח. ליהודי גרמניה - ציונים כמתבוללים - התברר שהמשטר לא יבחל בשום אמצעי במלחמתו ביהודים. יתר על כן, הישארות בגרמניה, גם אם מדובר בהתמהמהות זמנית, כרוכה בסכנת נפשות של ממש.

את הביטוי המוחשי לתחושת החירום והחרדה שאחזה ביהודי גרמניה אפשר לראות בבירור במנוסת הבהלה שפקדה אותם בעקבות הפרעות. במשך פחות משנה היגרו כ־40% מיהודי גרמניה! יתר על כן, חל גם שינוי קיצוני באופייה של ההגירה: בעוד בשנים הראשונות היה ליוצאים מגרמניה שיקול דעת מסוים בעניין בחירת יעד ההגירה ומועדה, לאחר פוגרום "ליל הבדולח" לא היה אפשר עוד לדבר על תכנון ההגירה היהודית מגרמניה.

מספר היהודים שהיגרו מגרמניה בשנים 1933-1939 הגיע לכמחצית ממספר היהודים שחיו בה עם עלייתו של היטלר לשלטון. עיקר ההגירה היה לארצות הברית, לארץ־ישראל ולמדינות אחרות באירופה, כגון צרפת, בלגיה, שווייץ, הולנד ודנמרק. ההגירה הגדולה התבצעה למרות צמצום מכסות ההגירה של הממשל בארצות הברית; גם הבריטים הגבילו באותה העת את העלייה לארץ־ישראל, אם כי הם פתחו את שערי מדינתם לפליטים יהודים.

לארץ־ישראל היגרו יהודים מגרמניה בעלייה שזכתה לשם "העלייה החמישית". הגירתם התאפשרה, בין השאר, בזכות "הסכם ההעברה" שנחתם בין הסוכנות היהודית לארץ־ישראל ובין הממשלה הנאצית. הסכם זה הקל את הגירתם של יהודים גרמנים שחששו לאבד את רכושם אם יעזבו את גרמניה. במסגרת הסכם זה יכלו יהודים למכור את רכושם בגרמניה ולהעביר את התמורה הכספית שקיבלו עבור המכירה לידי חברות מיוחדות. חברות אלו השתמשו בכסף כדי לקנות בגרמניה מכונות, ציוד וסחורות שהיה להם ביקוש בארץ־ישראל. לאחר מכירתם בארץ, יכלו החברות להחזיר ליהודים שכבר עלו ארצה חלק ניכר מכספם. מהסכם זה נהנו שלושת הצדדים - השלטון הנאצי, היישוב היהודי בארץ־ישראל והיהודים המהגרים שזכו להציל את חייהם ואף חלק ניכר מכספם. תודות להסכם עלו לארץ עשרות אלפי יהודים, עלייה שחיזקה את היישוב היהודי בארץ־ישראל מבחינה מספרית ומבחינה טכנולוגית־מדעית.

(מעובד על פי ד' פרנקל, 'בין הלם לתגובה: הציבור היהודי ומוסדותיו בעקבות פרעות נובמבר 1938', **בשביל הזיכרון**, 30 (תשנ"ט), עמ' 25;

ג"ר בן מיכאל, 'ההגירה מגרמניה', **ביטאון פורום שמירת זיכרון השואה**, 41 (תשע"ב), עמ' 93-94)

(שימו לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

- א. הסבירו כיצד שני חוקים או אירועים ביטאו את מדיניות השלטון הנאצי נגד היהודים עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה. בססו את תשובתכם על הקטע ועל מה שלמדתם. (8 נקודות)
- ב. על פי הקטע ועל פי מה שלמדתם, הסבירו שלוש סיבות להימנעות היהודים מלעזוב את גרמניה מייד לאחר עליית הנאצים לשלטון. (9 נקודות)
- ג. יהודים מגרמניה עלו לארץ־ישראל בעלייה החמישית. על פי הקטע ועל פי מה שלמדתם, הסבירו את התרומה של העולים מגרמניה בשני תחומים. (9 נקודות)

פרק שני (54 נקודות)

ענו על שלוש מן השאלות 3-6 (לכל שאלה – 18 נקודות).

3. המאבק בהשכלה וברפורמה

- א. הסבירו את המטרה של "כתב הסובלנות" שפרסם הקיסר יוזף השני, וציינו שתיים מן הזכויות שהוא העניק ליהודים. (7 נקודות)
- ב. הציגו את העמדה של החת"ם סופר בנוגע לאמנציפציה. בססו את תשובתכם על משל המלך ובנו. (4 נקודות)
- ג. הציגו את "ריב ההיכל", ואת התרומה של גדולי ישראל למאבק של רבני המבורג. (7 נקודות)

4. היציאה מן החומות

- א. הסבירו שניים מן הגורמים להרחבת היישוב היהודי בירושלים אל מחוץ לחומות העיר. (6 נקודות)
- ב. הציגו שלושה מן הקשיים של המתיישבים הראשונים מחוץ לחומות, וכתבו כיצד הם התמודדו עם הקשיים האלה. (7 נקודות)
- ג. (1) כתבו מי בנה את שכונת "משכנות שאננים", וכיצד הוא ניסה לעודד את תושבי ירושלים לגור בה.
(2) כתבו מי בנו את השכונות "נחלת שבעה" ו"מאה שערים", והסבירו מדוע ניתנו להן שמות אלה. (5 נקודות)

5. העליות מתימן לארץ-ישראל

- א. "כשהתחילו התימנים להתיישב בירושלים, לא היה שום אדם בעולם שיכול לסבול מה שסבלו".
(רבי שלום אלשיך, בתוך: א' יערי, מסעות ארץ-ישראל, עמ' 649)
- כתבו שניים מן הקשיים שהיו לעולים בעליית "אעלה בתמר" כאשר הגיעו לירושלים, וכיצד עזרו אנשי העיר לעולים להתגבר על קשייהם. (6 נקודות)
- ב. הסבירו מדוע עודדו המנהיגים הציונים את יהודי תימן לעלות לארץ-ישראל בתקופת העלייה השנייה, ומדוע העדיפו העולים מתימן בתקופה זו לגור בשכונות נפרדות. (6 נקודות)
- ג. מה היה הכינוי של העלייה מתימן לאחר הקמת המדינה? כתבו שני קשיים שהעולים בתקופה זו נאלצו להתמודד איתם. (6 נקודות)

6. כלכלת ישראל בשנים הראשונות להקמת המדינה

- א. הציגו שלושה גורמים לשפל הכלכלי שמדינת ישראל הייתה נתונה בו בשנותיה הראשונות. (6 נקודות)
- ב. הסבירו מהו "משטר הצנע", והציגו שני קשיים שהוא גרם לתושבי המדינה. (6 נקודות)
- ג. (1) ציינו שלושה פתרונות נוספים, מלבד משטר הצנע, שסייעו להתמודדות עם המצב הכלכלי הקשה.
(2) הסבירו כיצד אחד מן הפתרונות שציננתם סייע להתמודדות עם המצב הכלכלי הקשה. (6 נקודות)

פרק שלישי (20 נקודות)

ענו על ארבע מן השאלות 7–11 (לכל שאלה – 5 נקודות).

7. ציינו שתי הוראות של הגאון מווילנה בענייני הלכה ומנהג, והציגו את פועלו של אחד מתלמידיו.

8. הסבירו מי היה ה"בן איש חי", מדוע זכה לכינוי זה, היכן פעל, ומה היה תפקידו.

9. הסבירו מהי הצהרת בלפור, והציגו דעה אחת של גדולי ישראל בנוגע אליה.

10. הציגו שני גורמים לפרעות תרפ"ט, ואת ההמלצה של ועדת שאו שהוקמה בעקבותיהן.

11. הציגו את הסכסוך של מדינת ישראל עם מדינות ערב בנושא המים.

בהצלחה!